

רב-שיח ים תיכוני

ישראל – עתון יהודי תלת לשוני שיצא בקהיר בין שתי מלחמות העולם

הגר הלל

היהודי בקהיר, ולאחר מלחמת העולם הראשונה. מושג זה קיבל משמעות חדשה בעקבות מלחמת העולם הראשונה. ניצחון רוח הליברליזם הלאומי שפקדה את העמים לאור התפוררות האימפריה העות'מאנית ופירוקה הסופי לאחר מלחמת העולם הראשונה, וכן כיבוש ארץ ישראל על ידי המעצמה הבריטית שהבטיחה ליהודים בית לאומי בארץ ישראל במסגרת הצהרת בלפור - כל אלה פתחו אפשרויות חדשות לפתרון בעיית היהודים ולקידום עניינם.

עברו עוד כמה חודשים עד אשר הרעיון לייסד עתון קרם עור וגידים. בי"ד בניסן תר"ף (2.4.1920) הופיע הגיליון הראשון של ישראל הקהירי, בשלוש שפות: צרפתית, עברית וערבית. הבחירה לצאת לאור בחג הפסח - חג סמייל עבור מוצירי את יציאת בני ישראל מעבודת לחירות והפיכתם לעם, בעל תורת חיים וארץ משלו - ודאי לא היתה מקרית. היתה זו הודמנות להכריז על תחייתו הלאומית של העם היהודי בעידן החדש.

כדי להגשים את תהליך התחייה, העלה ישראל כמה צירי פעולה: שיקומו הארגוני והתרבותי של הציבור היהודי במצרים ברוח הלאומיות היהודית; החיאת מורשת הסולידריות היהודית באמצעות חידוש הקשרים עם הפזורה היהודית והירתמות לבניית המרכז הלאומי בארץ ישראל; ביסוס קשרי שכנות טובים עם המוסלמים והערבים בארץ ישראל ובמצרים. שלושת צירי הפעולה נותבו לעבר המשימה העיקרית של עורך העתון: הגשמת החזון הציוני של בניית בית לאומי שיהווה מרכז תרבותי ליהדות הרווחה, מקלט פיזי ליהדות המצוקה, ומוקד של שיתוף פעולה יהודי-מוסלמי למען החייאת המזרח.¹

כדי להבטיח ניהול תקין של שדות השיח השונים - בין יהודי מצרים לבין עצמם, בינם לבין הפזורה היהודית והמפעל הציוני, ובינם לבין סביבתם הלא יהודית - דאג מוצירי להוציא את עתונו בשלוש מהדורות לשוניות - עברית, ערבית וצרפתית. מוצירי ידע שקהל הקוראים של המהדורה העברית יהיה מצומצם לפחות בהתחלה, אך הוא היה נחוש בדעתו להוציאה לאור, הן כביטוי סמלי לתחייה היהודית לאומית, והן מתוך תקווה לתרום להחייאת השפה העברית כשפתו הלאומית של העם היהודי, ולהפצתה בין יהודי מצרים. הוצאת המהדורה הערבית היתה ביטוי להשתלבותו של העתון בישראל

במשך שבעים שנה, מאז שלהי שנות ה-70 של המאה ה-19 ועד הקמתה של מדינת ישראל, הופיעו במצרים קרוב ל-70 עתונים יהודיים. אחד הכולטים שבהם - וכפי שנתן לראות במאמר שלפנינו, למעשה שלושה עתונים - היה "ישראל", פרי מאמצייהם של אלבר ומתילדה מוצירי.

אלבר מוצירי, יליד קהיר, נפגש עם זוגתו לעתיד מתילדה בירושלים בשנת 1912, כאשר בא למלא אחר צוואת אביו להביאו לקבורה בארץ הקודש. ערב מלחמת העולם הראשונה חזר למשפחתו בקהיר, כשהוא מבטיח לזוגתו הטרייה לשוב לארץ ישראל כאשר התנאים הכלכליים והפוליטיים יאפשרו זאת. ואולם, הוא לא קיים את נדרו: "כשנגמרה המלחמה, ואני התכוננתי לחזור, סיפרה מתילדה מוצירי, "השיג בעלי את הרשיון להוציא עתון בשלוש שפות. באמצעות עתון, הבטיח, "אנחנו נוכל כאן לעשות הרבה." העניין כמעט עלה לו בחיי הנישואין: "אני", הוסיפה מתילדה, "התחלתי לבכות: רוצה לחזור...". אולם אלבר ידע באלה נימוקים לפייס את רוחה הסוערת של רעייתו הצעירה. "הוא אמר לי, שמעי, עכשיו יש עבודה גדולה לעשות פה במצרים. בשביל ארץ ישראל. אנחנו צריכים לעשות תעמולה ציונית כאן לכל המזרח התיכון...". מתילדה תלתה בו זוג עיניים דומעות, והוא המשיך: "את יכולה לעזור בתרגומים ותראי בזה סיפוק. ואני אלמד אותך לכתוב."

"התחלתי במעשה", מודה מתילדה, "ונמשכתי לכך כל הזמן."

הגשמת החלום

הרומנטיקנים שבינינו יאמרו שישראל היה פרי זוגיותם המופלאה של מתילדה לבית מגי ואלבר מוצירי, בן למשפחה ספרדית מיוחסת בקהיר, שרכש את השכלתו הגבוהה בקהיר ובפריס. אשתו הצעירה מתילדה, ילידת חברון, בת למשפחה מיוחסת ממוצא בבלי, התחנכה על ברכיו של אביה, השופט היהודי הראשון בירושלים העות'מאנית, מלכיאל מני. העתון ישראל היה מפעלם המשותף.

היה זה ב-1919. העולם יצא בקושי מסערה נוראה. הקהילה היהודית בקהיר, אשר כמו כל הקהילות בעולם שילמה מחיר כבד במלחמה, שאפה לאחד את כל כוחותיה המוסריים והאינטלקטואליים למען טובת הכלל, לארגן את יהדות מצרים, על יסודות רציניים, ולהעלות אותה לרמת הקהילות באירופה ואמריקה, על מוסדות ההיגוך, העזרה והסעד, אשר היו מאז ומעולם מקור הגאווה והכבוד של עמנו.²

קהיר, מרכז תקשורת חשוב במזרח התיכון ובצפון אפריקה, העניקה למוצירי תנאים כלכליים ופוליטיים נוחים להוצאתו לאור של עתון יהודי. עתון זה אמור היה לשמש במה להחלפת דעות ואמצעי לגיטימי הכוחות בקרב הציבור

אלבר מוצירי

המצריים ושל האליטות היהודיות בקהילה, וללא תמיכה ציבורית רחבה בתוך המחנה היהודי-לאומי בקהילה, סיכויי ההישרדות של עתונה היו קלושים ביותר. ביוני 1939 משכה מתילדה מוצרי את הערבות הבנקאית שהפקידה ברשות העתונות המצרית כדי לחוש את רשיונה וזוידעה על תוכניתה למוג בין עתונה לבין לה טריבון זויף, עתון יהודי שיצא לאור באלכסנדריה. עתה - לאחר שדאגה להמשכיות של מפעל בעלה, והבטיחה מקום עבודה לעובדיה הנאמנים, יכולה היתה להצטרף לשני ילדיה, מכבי ויהודית, שעלו בינתיים לארץ ישראל. עם זאת, היא הותירה מאחוריה את גיליונות ישראל, המהווים עדות כתובה לעבודה הבלתי נלאית שלה, של בעלה ושל קומץ פעילים יהודים, למען קידום המאבק היהודי-לאומי בסביבה ים תיכונית רב לשונית ורב תרבותית.

המהדורות הלשוניות של "ישראל"

השבה לאל שהעניק ליהודים במצרים את הזכות לראות עתון מתקדם... בשלוש שפות - עברית, ערבית וצרפתית. שהרי לסוג כזה של עתון מייחלים יהודים תושבי מצרים ואלה הגרים באזוריה, על לשונותיהם ונטייתיהם השונות.⁵

אכן, ייחודו של העתון ישראל היה בכך, שמטרותיו הוצגו בלבוש של שלוש מהדורות לשוניות שאמורות היו לייצג שלוש תרבויות שונות. ההחלטה להוציא עתון יהודי בשלוש שפות נבעה מן המציאות היהודית במצרים, שעוצבה תוך כדי מפגש בין שלוש תרבויות לשוניות שונות - העברית, המערבית והערבית. המהדורה העברית ייצגה את התרבות היהודית המתחדשת, הצרפתית את התרבות המערבית ואילו הערבית - את תרבות המזרח התיכון.⁷

ישראל ביקש לתת ביטוי הולם לכל יהודי - יהיו מוצאו, תרבותו ונטייתו אשר יהיו. הוא האמין שהידברות פומבית בין האגפים השונים של הציבור ההטרוגני של קהילת קהיר תסלול את הדרך לאחדות והסכמה בין בני הקהילה לבין עצמם ובינם לבין סביבתם הלא יהודית.

ישראל המופיע במהדורה עברית, ערבית וצרפתית, פוגה לכל המעמדות והקבוצות של קהילתנו... כדי לקיים במושבתנו אחדות הסכמה ושלו.⁸

עם הצגת תוכנית היסוד של ישראל, שבה הוגדרו הקווים המנחים שלו, בחר מוצירי להגדיר גם את התפקידים המיוחדים של כל מהדורה לשונית,⁹ ומינה לה עורך ראשי משלה. המהדורה הצרפתית היתה הבכירה מבין השלוש וזכתה לעריכתו הישירה של בעל העתון ומייסדו, אלבר מוצירי. שני העורכים של המהדורות האחרות פעלו לפי ההנחיות הכלליות של בעל העתון, אך נהנו מחופש פעולה מלא באשר לאופן יישומן.

מערכת ישראל ציינה בפני קוראיה פעמים מספר שהיא מעניקה חופש מלא לעורכייה השונים לבטא את דעותיהם האישיות, שעליהם הם נושאים אחריות מלאה. זאת - כל עוד הם מתחייבים שלא לצאת במתקפות אישיות, ולפרסם ללא כל אפליה כל תגובה לרברי מחלוקת שהועלו על ידי עמיתיהם העיתונאים.¹⁰

פדוף בדפי העיתונים מדגים היטב את חופש הפעולה שממנו נתנה כל עורך בבחירת נושא מאמרי המערכת. לא פעם קרה שבאותו תאריך, ובאותו גיליון, יצאו לאור שלוש מהדורות עם מאמרי מערכת שונים בתכלית. כהדגמה לנקודה זו, בחרנו תאריך סתמי - 24.12.20 - שבו לא התרחש אירוע מרכזי, שכפה את עצמו על העורכים. כאשר השוונו את מאמרי המערכת שנכתבו בתאריך זה במהדורות הצרפתית, העברית והערבית נוכחנו לדעת שהם שונים בתכלית. מאמר המערכת במהדורה הצרפתית עסק בענייני הקהילה, במהדורה העברית

מתילדה מוצירי (בתמונה שצולמה בישראל בתקופה מאוחרת)

במרחב הים תיכוני. מטרתה היתה לבנות ערוץ תקשורת עם הפזורה היהודית ועם האוכלוסייה הלא יהודית בארצות דוברות ערבית. הוצאת המהדורה הצרפתית היתה בבחינת כורח המציאות "מפני שרוב יהודי מצרים מדברים בה," אך בדיעבד היא יצרה גם ערוץ תקשורת בין העתון לבין יהדות צפון אפריקה ואירופה המערבית.

אלבר מוצירי הגשים את חלומו וייסד שבועון יהודי תלת לשוני. כאשר נפטר ב-1933, התחייבה מתילדה אשתו לעצמה, לצאצאיה ולקוראיה הנאמנים כי שני העיתונים - בערבית וצרפתית - ימשיכו לצאת, (השלישי - בעברית - חדל להתפרסם ב-1924). שש שנים פעלה ללא לאות כדי לקיים את הבטחתה. על אף המכשולים ניסתה לעמוד בסטנדרטים העיתונאיים והציבוריים הגבוהים שירשה מבעלה, אך המציאות תבעה ממנה פשרות. כעבור שנה בלבד, נאלצה לוותר על המהדורה הערבית של "ישראל" בשל קשיים פוליטיים וכלכליים (מרס 1934). ולאחר המש ורבע שנים סגרה גם את המהדורה הצרפתית (יוני 1939) בגין תביעות הדיבה של הקונסוליה האיטלקית בקהיר על מאמריה הבוטים נגד המשטרים הפשיסטיים והנאציים. תגובתה הראשונה היתה להמשיך ולהיאבק באמצעות האפיקים המשפטיים ומעל הבמה הפומבית שברשותה. אולם לאחר שנודע לה שהרשות המבצעת הוציאה צו עיקול נגד בית הדפוס שהיה בבעלותה, תפסה שהמערכה אבודה. עתה הבינה שהזמנים השתנו; התנאים הכלכליים והפוליטיים במצרים שוב לא היו נוחים כבעבר. בלי גיבוי עקיף של השלטונות

נשך רגל

ISRAEL

Gérant
A. D. MOSSERI

Réd. & Adm.
18, RUE MADABGH, 18

اسرائيل

ABONNEMENTS:	מדור דמיוח:	بدل الاشتراك
Egypte: Un an P.T. 100.	לשנה אחת 100 נדוש סך במצרים	١٠٠ غرش صاغ في السنة في مصر
Etranger: Un an P.T. 125.	125 נדוש סך בתחיל	١٢٥ غرش صاغًا « الخارج

חג החרות

מערכת "ישראל", מברכת את קוראיה וידידיה
בברכת "מעדים לשמחה", ומאחלת להם ולעם
היהודי בכלל אושר והצלחה בבנין ארצנו
ועתידנו.

PAQUE JUIVE

A l'occasion des fêtes de
Paque, le Journal "ISRAEL"
présente ses meilleurs sou-
hais a ses lecteurs.

عيد الفصح

ادارة جريدة «اسرائيل» تهنئ قرائها واصدقاءها
والامة الاسرائيلية حماء عيد الفصح المبارك اعادة
الله عليهم وعليها بالخير والانسداد واليقين والبركات

PARIS MARÉE - No. 3
 EDITION Locale: 6 Millimes
 20 JANVIER 1938 - 10 SHEVET

REDACTION
 ADMINISTRATION
 PUBLIQUE
 8, Rue Basse St. YVES
 LE CAIRE - Téléphone 33446

ÉCRIVAINS
 ...

Hebdomadaire Juif Indépendant
 Hebdomadaire de la Capitale
 Rédaction: 8, Rue Basse St. YVES
 Téléphone: 33446

Savez-vous?
 ...

à solution?
 Du Dominion Juif dans le cadre de l'Empire Britannique

Dans l'allégresse générale
L'EGYPTE FETE LE MARIAGE DE SON ROI
 Grandioses cérémonies dans la Capitale et en province

Les Sionistes américains en faveur de l'Etat Juif

Quelques propagandistes sionistes Juifs d'Egypte

L'Irak et la Palestine

Le message au I de l'Exposition

Paix et combat

Le grand spectacle

Hommage Otto Warburg

המהדורה הצרפתית (והעיקרית) - גיליון מ-1938, המוקדש לנישואי המלך פארוק של העתון ישראל היתה המטופחת מבין המהדורות, וזו שרדה יותר שנים מכל האחרות.

אכן, השנים היטיבו עם המהדורה הצרפתית של העתון ישראל. דבר זה בא לביטוי בתפוצתה, במרכיביה החזותיים, הארגוניים, התכניים והכלכליים. לגבי המרכיבים החיצוניים, יש לציין את העלייה בתדירות הופעתו של העתון. המהדורה, שהחלה כדו שבועון, הפכה במהרה לשבועון. תקופה קצרה אף הוצאה פעמיים בשבוע, כשהיא נערכת להגיע לתדירות של יומון. זאת ועוד: נפחה גדל בהדרגה, מספר עמודיה גדל, מדוריה התרבו, ובמקביל, השתפרה גם איכות הדפסתה. המהדורה ניתנה להדביק את קצב השכלולים הטכנולוגיים, כך שלקראת סופה נוספו לה גם קריקטורות ותמונות, אם כי בתדירות נמוכה ובאיכות ירודה. באשר למרכיבים התכניים, הל שיפור ברמת מדוריה התרבותיים, מקורות המידע שעמדו לרשותה הסתעפו, קשת כתביה התרחבה, ומגוון מאמריה המקוריים גדל. השינויים הארגוניים בעתון הביאו לשיפור במצבה הכלכלי של המהדורה. דבר זה בא לביטוי בתפוצה ובגידול שחל בהיקף הפרסומות, גודלן, רב גוניותן ואיכותן. למרות התחרות שהתחזקה מצד עיתונים יהודים אחרים שהופיעו בצרפתית בקהיר באמצע שנות ה-30,

הוא הוקדש למחאה הערבית שהתנהלה בחיפה נגד הצהרת בלפור, ואילו המהדורה הערבית פתחה בדברי גנות כלליים של עורכה על גאווה האומות. אופיה של כל מהדורה עוצב בהתאם לתפקיד המיוחד שהוטל עליה בהתאם לקהל הקוראים שאליה נועד ולאופיו ונטייתו של עורכה. "אותה ידיעה היתה ניתנת בצורה אחרת במהדורות הצרפתית, העברית והערבית", סיפרה מתילדה מוצירי, והסבירה: "דרך ההגשה היתה אחרת לכל עתון, לפי המנטליות של הקוראים. הייתי צריכה לחשוב מה הקורא הזה ירצה לקרוא, ואיך אני רוצה שייבין."¹¹

סגנון הכתיבה בכל מהדורה נקבע בחלקו על ידי הכותבים ובחלקו על ידי הקוראים שהגיבו על דברי העתון במכתבים למערכת, אך בעיקרו על ידי התרבות הלשונית שמתוכה התנהל השיח העיתונאי.¹² השוני בין המהדורות בא לביטוי בקשת הדעות שהוצגו בהן, בסגנון הכתיבה, במבחר נושאיהן ובסולם עדיפויותיהן.¹³

למרות ההבדלים בין המהדורות, חשוב להדגיש, שבכולן שרתה רוחו של מייסד העתון. הנורמות העיתונאיות שקבע, כמו למשל מסירת מידע אמין, והצגת מגוון דעות רחב, תוך הימנעות ממתקפות אישיות - נשמרו בקפידה. בתחילה שילב מוצירי את שלוש השפות בגיליון אחד. היתה פה זהירות כלכלית, ואולי ספקנות לגבי הצלחת המהדורה העברית והערבית. הצלחת היחסית של הרעיון להוציא עתון בכמה שפות, והעובדה שכל מהדורה פנתה לקהל יעד שונה - הביאו לכך שמוצירי החליט להפריד בין השפות, ולהוציא את המהדורות העברית והערבית בגיליונות נפרדים, ואף להציע מנויים לפי שפות. העובדה שכל המהדורות וכו לגלגולים נוספים בעתונות היהודית של יהודי מצרים לאחר סגירתן, מעידה על חיוניותן.

ישראל החל את דרכו בשלוש מהדורות לשוניות אך סיימה במהדורה אחת בלבד. המהדורה העברית יצאה לאור ארבע שנים, המהדורה הערבית - ארבע עשרה שנה ואילו הצרפתית - תשע עשרה שנה. ההחלטה לסגור את המהדורה העברית, ולאחר מכן גם את המהדורה הערבית, משקפת את השינויים במדיניות של מערכת העתון ובנסיבות שבהן פעלה. שינויים אלה נבעו מחילופי אישים לאחר מותו של אלכזר מוצירי, מתמורה בסולם העדיפויות של המערכת, ובעיקר מאילוצי השעה. שיקולי המערכת לסגור מהדורה מסוימת הושפעו מכושר הישרדותה, שנמדד על ידי גורמים מעשיים, כגון תפוצה, תומכים ומקורות המימון שעמדו לרשותה.

המהדורה הצרפתית

הבליל הלשוני¹⁴ אפיין את הציבור היהודי במצרים, בעיקר בתקופה של ההגירה הגדולה מן הפורה היהודית, אך מראשית המאה, ובעיקר לאחר מלחמת העולם הראשונה, ניתן לומר ש"השפה הצרפתית הפכה 'לינגה פרנקה' (lingua franca) של המיעוטים המקומיים הזרים, ושל האליטה המצרית גם יחד."¹⁵ בין שתי מלחמות עולם, שפת ההתקשרות העיקרית בין היהודים לבין עצמם ובין לבין סביבתם היתה צרפתית. צרפתית היתה שפת ההוראה העיקרית בבתי הספר של הקהילה, שפת המינהל של מוסדות והקהילה, והשפה שבה התנהלו אסיפותיה הכלליות. הפיכת השפה הצרפתית לשפה השלטת בקרב משכילי הקהילה היהודית באה לביטוי גם בכך, שרוב העיתונים היהודים שיצאו במהלך אותה תקופה ופנו לציבור היהודי הרחב, תחרו בשפה הצרפתית כשפת התקשורת העיקרית. האליטה הכלכלית-פוליטית בקרב הציבור היהודי קיבלה השכלה אירופית, וקיימה קשרים פוליטיים וכלכליים עם אירופה. בניה שימשו כמנהלים או פקידים בחברות ובמפעלים הכלכליים שהתבססו על הון זר והשתמשו - עד שנות ה-30 המאוחרות - בשפה הצרפתית. לפיכך, אין פלא שהמהדורה הצרפתית

REDACTION
ADMINISTRATION
PUBLICITE
8, Rue Bank El Watani,
LE CAIRE — Téléph. 53846

ISRAEL

Bi-Hebdomadaire Juif Indépendant

Fondateur :
Dr. Albert MOSSER

Directrice-Propriétaire :
Mme Mathilde M. MOSSER

ABONNEMENTS

Etranger : Frs. 66
Egypte : P.T. 40

Car volat, au jour vient, embrassé
comme une journalière et tous les or-
gueilleux, et tous ceux qui commentent
sans la malchance, seront contents de
chaque MALACHIE, 4, IV

Secrétaire de Rédaction :
S. SHAOOL

Journées sanglantes en Palestine

Une nouvelle vague de terrorisme déferle sur le pays

En 48 heures 3 Juifs et 4 Arabes sont tués et 2 Juifs et 3 Arabes blessés

Une brochure incendiaire Les Autorités Egyptiennes sont saisies de l'affaire

Il y a quelques jours un de nos amis nous signalait une brochure à la protection des lois au même titre que leurs autres compatriotes.

התחדשות מהומות הדמים בארץ ישראל - כותרת ראשית באזוראל, 2 בספטמבר 1937

נגינה וקונצרטים מצביעות על סוג תרבות הפנאי שציבור זה העדיף. ²³ ההיבט המודרני של ציבור זה בא לביטוי בפרסומות למוצרי ניקיון, בתי מרקחת, תרופות ורופאים, המשקפות את מודעותו לחשיבות ההיגיינה. פרסומות למוצרי חשמל ומכונות, מלמדות על פתיחותו לחידושי הרפואה והטכנולוגיה. ²⁴ לצד פרסומות אלה, ניתן להבחין בפרסומות של מוצרים מארץ ישראל, המעידות על זיקתו של חלק מן הציבור להווי הארץ ישראל ולמפעל הציוני. ²⁵ במקביל ישנן פרסומות לשירותים דתיים כגון מוהל או מוצרי מזון כשרים, המורים על כך, שלמרות תהליכי החילון וההתערות בחברה הסובבת, ציבור ניכר מקרב קוראי העתון נשאר נאמן למנהגים דתיים שייחדו אותו משכניו.

המהדורה הערבית

בניגוד לתהליך השתלטות השפה הצרפתית בראשית ה-20, איבדה השפה הערבית את מאחזה בציבור היהודי, ואף "ירדה ... לדרגה של שפת העניים בשכונה היהודית שדיברו מצרית מדוברת." ²⁶

כך קרה, שבשנות ה-20, עם ייסודו של ישראל, היתה השפה הערבית הספרותית שגורה בקרב מיעוט הולך וקטן של חכמי דת, כגון הלל פרחי, או רבנים כמו נחום אפנדי, קבוצת אינטלקטואלים, כגון הסופר הקראי, מראד פרג', ומיעוט של חוקרים שנתקלו בשפה תוך עיסוקיהם בפילוסופיה היהודית בימי הביניים, כמו ישראל בן זאב (וולפנסון) מארץ ישראל, ששהה תקופות ארוכות במצרים לצורך לימודים והוראה. רק לקראת סוף שנות ה-30 ובמהלך שנות ה-40, על רקע התגברות רגשות הפטריוטיזם המצרי מקומי, התחדש העניין היהודי בשפה הערבית בקרב המשכילים היהודים. והם נקראו להשתמש בשפה הערבית במועדונים ובבתי ספר, כדי לבטא את נכונותם להשתלב בחברה המצרית. העתונות היהודית נרתמה לקידום משימה זו, כל עתון בדרכו שלו; ²⁷ ואולם, גם אז לא הצליחה השפה הערבית לתפוס את מקומה של הצרפתית או האיטלקית בקרב הציבור היהודי ובקרב מיעוטים מקומיים זרים אחרים. ²⁸

שמר ישראל בצרפתית על תפוצה של כ-2,000 עותקים לגיליון, שהביא להכנסה של 40,300 פיאסטר לשנה, ועל פרסומות שהביאו להכנסה של 36,790 פיאסטר לשנה. ¹⁶

הפרסומות ששובצו במהדורה הצרפתית עשויות להוות מדד לקצב התפתחותה, לתוסנה ולגב הכלכלי שלה, והן תורמות מידע חיוני על קוראיה וקהל תומכיה. קהל זה היה מורכב מקבוצות כלכליות מגוונות, ביניהן קבוצה של בעלי הון ונכסים, וקבוצה של בעלי מקצועות חופשיים. ברשותה של קבוצת בעלי ההון היו עסקים מסחריים, תעשייתיים או פיננסיים, של יהודים שישבו במצרים, או מחוצה לה, וניצלו את העתון לפרסום מוצריהם או שירותיהם. בתוך קבוצה זו ניתן להבחין בין שלוש אליטות עיקריות. האחת - אליטה כלכלית קפיטליסטית וקוסמופוליטית, כפי שמעידות הפרסומות לטובת סניפים מקומיים שבראשם עמדו יהודים, שייצגו חברות ובנקים בין לאומיים. ¹⁷ השנייה - אליטה כלכלית מקומית, שהשתתפה בתהליך קידומה של כלכלת המדינה, כפי שמעידות פרסומות למען מפעלים מצריים (בנקאות מקומית, כותנה, מלט, ועוד), תחת ניהול או בעלות יהודית. ¹⁸ השלישית - אליטה אינטלקטואלית של בעלי מקצועות חופשיים, כפי שמעידים תכני המודעות של "דורשי העבודה". זאת ועוד, אופי המוצרים, שמותיהם והצורה שבה הם מוצגים לקורא במודעות הפרסומות - כל אלה עשויים לרמוז על הזיקות החברתיות והכלכליות של ציבור הקוראים, ועל אורח חייו וסגנונו התרבותי. פרסומות לספרים, מכשירי כתיבה, בתי דפוס, מכונות כתיבה וחישוב, פנו אל ציבור קוראים משכילי מודרני. ¹⁹ הפרסומות למוצרי צריכה, כגון סיגריות, משקאות חריפים, חנויות מזון לאיגני טעם, חנויות ממתקים, חנויות פרחים, מוצרי הלבשה, ²⁰ כוונו לקהל מן המעמד הבינוני ומעלה, בעל דפוסי צריכה עירוניים, המסוגל ליהנות מדברי מותרות. פרסומות של סוכנויות נסיעות, ובתי מלון במצרים, באירופה ובארץ ישראל, מעידות על נידודת הציבור, ועל קשריו הענפים עם מכרים מחוץ לגבולות מצרים. ²¹ השמות הצרפתיים של חלק ניכר מבתי העסק, מצביעים על זיקתו של ציבור הקוראים לסגנון החיים האירופי, ²² ואילו פרסומות לכלי

אסרא"ל קורא לסולידריות יהודית-מזרחית

אסרא"ל לא הסתפק בתפקידו ככלי מדווח, המשקף את המציאות, וביקש להפוך לכלי ארגוני, המעצב אותה. בשלב מסוים הוא אף ניסה לדרבן את יהודי המזרח לפעולה ארגונית שתבטא את הסולידריות היהודית-מזרחית בצורה אופרטיבית. ואולם, גם פה היתה צפויה לו אכזבה: "וכמה הרמנו את קולנו ... וקראנו לנכבדים שבקרב יהודי המזרח להתאחד, לשתף פעולה וליצור 'מועצת קהילות יהודיות מזרחיות' כדי ליצור בין קהילות אלה מעין קשר ..."³²

ככל שהתברר יחסם המסתייג של נכבדי הקהילות מיוזמותיה של המהדורה הערבית של ישראל, כן גברה נחישות עורכיה וכותביה לשמש במה פומבית, שתשמיע את מחאתם של המשכילים הרפורמיסטים כלפי ההנהגה הקיימת ותבטא את מאווייהם. תרומה זו הורגשה בעיקר בקהילות עיראק וסוריה. קהילות אלה נשלטו ביד רמה על ידי מנהיגות הקהילה המסורתית שמנעה מבני השכבה המשכילית החדשה להגיע לעמדות השפעה בקהילות, ולהקים עתון קהילתי שיביע את דעותיהם.

החל מן השעה הראשונה של קיומנו לקחנו לתשומת לבנו את הצורך לדאוג ולהתעניין בקהילות היהודיות בארצות המזרח, על ידי פתיחת העתון לבעלי המרץ מבין אחינו, כדי שיהווה להם "במה חופשית", שמעליה הם יישאו את קולם, יבטאו את מה שמטריד אותם, ויביעו את התלונות והתקוות שיש להם כלפי קהילותיהם.³³

דוגמה לכך מהווה סדרת הכתבות שפורסמו באסרא"ל על ידי "מועדון הנוער" בקהילת חלב שבסוריה ב-1926. הסידרה לווה בהערת מערכת אסרא"ל שהדגישה שפרסום מכתבים אלה הוא חלק מהשירות שהיא מנסה להעניק ליהודי חלב, על ידי פתיחת במה פומבית שתאפשר להם לדון בבעיות הפנימיות בקהילה.³⁴

כמה שנים לאחר מכן הגיע לאסרא"ל "מכתב מחלב" שנשא את הכותרת: "עליית שחר הרפורמה - זכות העתון אסרא"ל בהתעוררות החדשה", ובו תודה לאסרא"ל על תרומתו לקידום תהליך ההתעוררות.³⁵

ואולם, מה שהתפרש בעיני עורך ישראל כהישג, שראוי להתגדר בו, היה לצנינים בעיני מנהיגי הקהילות היהודיות. הם לחצו על בתי עסק יהודיים שלא לפרסם את מוצריהם ושירותיהם במהדורה הערבית של ישראל. בכך מנעו בעלי ההון מעתונם כדוגמתו מקור הכנסה חשוב, בתקווה שקשיים כלכליים יאלצו להיסגר.

כתגובה, שילח בהם מאלכי, עורך המהדורה הערבית של ישראל את לשונו העוקצנית, וממנה ניתן ללמוד את פשר רתיעתה של ההנהגה מן העתונות:

... ואנו סוברים שצריך היה שליהודי המזרח יהיה עתון יומי שידבר בשפתם ויביע את רצונם, כפי שיש לקהילות המזרחיות האחרות, אולם מנהיגי הקהילות היהודיות המזרחיות אינם סוברים שהעדר עתון יהודי יומי הוא מגרעת, ולכן הם ישנים שינה עמוקה ללא דאגה, שלווים ושבעי רצון, שמחים, מהניווך המשתלט על הקהילות; ושמא שקעו בשנתם המתוקה מתוך כוונה תהילה, כדי להשתחרר ולנוח מביקורת המבקרים, וכדי להסית את דעתם מן הפגום שבענייני הקהילה?! ואולם למרות זאת, נמשיך לבטא את האמת בגלוי, תהיה כואבת ככל שתהיה, ונצא בקריאה למען [יישום מגמות] הרפורמה, ולמען החובה לשמור על האינטרסים של הקהילות ולדאוג למימושם, אפילו אם קריאתנו מרגיזה מישהו מאלה המזניחים את חובתם ומתירשלים במילייה.³⁶

לאור מציאות לשונית זו, ניתן לומר שבתחילת דרכה נועדה המהדורה הערבית בעיקר לקהל קוראים מקרב חברת הרוב הלא יהודית במצרים ובארצות הערביות, ולבני קהילות יהודיות דוברות ערבית ממרחב המזרח התיכון. אך בדיעבד, התברר שעשוי להיות לה ערך כחולית קשר לעבר שני קהלי יעד יהודים נוספים: בני העדה הקראית ואנשי "השכונה היהודית" בקהיר ובאלכסנדריה.

הפנייה לציבור הלא יהודי דובר ערבית הוגדרה במטרות היסוד של העתון:

ישראל, באמצעות מאמריו בשפה הערבית, רוצה ללמד על התנועה היהודית את אלו מבין אחינו שקוראים רק שפה זו, ובאותה עת לשרת את האחרות בין המקומיים (indignes), לבין היהודים, על ידי הצגת בצורה נאמנה וגלויה את הרצונות והשאיפות של עמנו, שאינם סותרים את אלה של אחינו הערבים בכל צורה שהיא. כאשר האחרונים יכירו טוב יותר את רגשותינו, את המנטליות שלנו, את תולדותינו ואת הקוד המוסרי שלנו, אין ספק שהם יעריכו אותנו עוד יותר מהיום. הבה נראה להם מי אנחנו באמת, ואנו יכולים להיות סמוכים ובטוחים שנהנה תמיד מאמונם. ...³⁷

יש לנו רק מעט עדויות ישירות על כך שהעתון אכן נקרא על ידי ציבור לא יהודי. אחד מהם הוא מכתב למערכת מפי תלמיד אוניברסיטת "אל אוהר", שברך על הוצאת העתון ישראל, תוך הבעת התפעלות מן המהדורה הערבית - "מעוצמת סגנונה ועוצמת בהירותה ומהרמת התרבותית של הדיונים והפולמוסים" - המתקיים בה, ואף הציע להרחיבה:

זה מה שעורר אותי להעלות את ההצעה, שהעתון יהיה בעל ארבעה עמודים... מתוכם השניים הראשונים בערבית, והשלישי והרביעי - לא נורא אם יהיו בעברית וצרפתית. ובכל פעם שהעתון יועבר מיד ליד במועדונים, הרי יתרונו לתועלת הציבור יהיה שלם.³⁸

לצד העדויות הישירות ניתן גם למצוא עדויות עקיפות. לדוגמה, העתון אל שורא, שיצא לאור בקהיר בעריכת מוחמד עלי אל-טאהר, מזכיר ה"מועצה הפלסטינית" בקהיר, נהג להתפלמס עם המהדורה הערבית של ישראל, מתוך חשש שהארגומנטים הפרו-ציונים של המהדורה הערבית של ישראל ישפיעו על דעת הקהל המצרית ועל יחסה לסכסוך היהודי-ערבי בארץ ישראל. דבר זה מעיד שלמהדורה זו היה קהל קוראים מסוים מקרב החברה המצרית.

למרות הנאמר לעיל, הרושם הכללי הוא, שבניגוד לכוונה הראשונית, היה עיקר קהל הקוראים של המהדורה הערבית יהודי דווקא. אך גם לכך היה ערך להתפתחות השית בין היהודים לסביבתם הלא-יהודית, שהרי המהדורה הערבית סיפקה לקהל זה ארגומנטים, המנוסחים מתוך התרבות הערבית והמוסלמית, שעזרו לו להגן על יהדותו ועל עמדות בני עמו, בעת מפגשו עם בני החברה הלא-יהודית במקומות העבודה, בבתי הספר וברחוב.

קהל היעד השני של המהדורה הערבית של ישראל היה, כאמור, הציבור היהודי בארצות המזרח התיכון ששפתו העיקרית היתה ערבית, "היה פה חלל ריק בולט", סיפרה מתילדה מוצירי, "וזה היעד עתון יהודי-ערבי שיקראו בו יהודי המזרח על חדשות המולדת וידיעות על יהודי העולם, כדי שידעו מה שקורה לאחיהם בכל קצות תבל, מן הטוב והרע; ואין פה מי שיכחיש את השירותים המרובים אשר ביצע העתון הערבי-יהודי ליהודי המזרח ..."³⁹

Treizième année No.46-47

גريدة حرة استوائية

الاشتراك: داخل القطر (عربي أو فرنساي) ٦٥ خارج القطر (عربي أو فرنساي)

الاعلانات يتفق عليها مع الإدارة رأساً

اسرائيل

يوم الجمعة 18 نوفمبر سنة 1993 - 19 جويلية سنة 1993

صاحب الجريدة ومديرها الدكتور البرت موسىري

رئيس التحرير: سمح مالكي

الإدارة: شارع البنك الوطني رقم 8 بحمص

تليفون 03816

نم: النسخة عشرة مليات

من مآسي التبشير الديني في الشرق

وحدث ذات يوم إن هذا الشاب أقام بجد أسرة يهودية بولونية في القاهرة اشهرت بالقوى وكأد رب الدين على ثقة من ان الشاب يهودي وهل يمثل ان يترك في ذلك والشاب يحمل اسم كوهين ٣٠
ولكن حدث ما لم يتخطر ببال الرجل في نداء ذات يوم سمع الرجل من الترفة التي يقم فيها الشاب رسالة غير مفهومة فتدعش لذلك وظن ان في الامر اسراً فاقرب من الباب فرأى من فرجه ما أدهشه وألمه ، رأى الشاب رأياً كما يصل الى المدرأة يخشوع وخشوع وذلك وبإيمانه ورسم على صدره إشارة الصليب وهو سكا

كان الفتر ، وما زال ، من السواد التي كثيراً ما تقدم الى السمار والهاككة وورود مراريد الطيب . والمبشرون المنتفون في كل ناحية من بلاد الشرق ومون شيا كرم الى كل من عنة الشهر بنابه وأحق عليه بكل كاه لان المدم يسيل عليهم اغراقه واخراج من ملته ومنقده وادخاله تحت كنف ملتهم ودمهم .
أسيت أسرة يهودية اشكنازية تقيم في القاهرة ، منذ سنوات ، بقصر مدقم ، فانظر دها الى ترك مصر والهجرة الى أوروبا طلباً للرزق وفراراً من الرؤس الحقيق بالاسرة ، وكان لهذه الاسرة ثلاثة من الصغار عجوزت الام من

مشكلة الامن في فلسطين

ووجوب معالجتها بما تستحقه من الحزم

اهتمامها ، ولا غرو فهو أعصل الادياء التي تفكرها وسر شغلها ويحاطط ، لهذا لا يظن الا أن عقلاء الفلسطينيين على تعدد مذاهبهم واختلاف مذاهبهم قد تأثروا بهذا اللزم على صرون الايمن من جانب الحكومة بكثير من الفرح لان الايمن هر سر تأخر البلاد وانحطاطها وحمايته من البعث هو أمنية البلاد ورجاؤها .
والواقع ان الحكومة الانجليزية قد أخطأت أسعد الخطأ بتفريطها في الايمن واحمالها شأنه واخضاعه لسيرواتها الاستعمارية فقد سمحت للبريق من العرب ان يطلق في البلاد يمرض على القتل وبيث السموة في كافة الاراج

يظهر ان الحكومة الفلسطينية تتمتع في هذه الآونة بمالحة صافية الايمن وسرته من البعث ، بعد ان طال عليها المطال وهي تفكر في سد هذه المشككة ، وتحاول ما ليها بالحزم والقتضاء على عوامل الفساد والقتل ، ولكن المطامع السياسية ، فأنلوا الله ، كانت تنزل أيديها عن القيام بذلك وتقبض على كل محاولة طيبة ترى الى وضع حد لهذه القروض التي تضر البلاد منذ سنوات ولم تعرف لها البلاد ميلا في تاريخها الحديث . والواقع ان الديانة البريطانية تقصرا في مسؤولية الحد ما ، ان لم يكن كل المسؤولية ، من القتل التي تتابع

ايسرايل - المهةدورة بعربيت של ישראל

אוהדים³⁷

ואולם, ישראל והעתונים היהודיים בכלל, ידעו גם זמנים טובים פחות, שכן פעמים רבות נתקלו במגבלות חיצוניות - פוליטיות או כלכליות - שהיקשו על הפצתם הסדירה, כך, למשל, בתקופות מסוימות נאסרה הפצתם מטעם השלטון העיראקי או המנהיגות הקהילתיות.³⁸ הסיבות שניתנו לכך היו רבות: לעתים נאחזו במתקפותיהם האנטי נאציות או האנטי פאשיסטיות³⁹ ולעתים - בצביונם היהודי-לאומי או הציוני. לדוגמה, בחודר שהופץ בספטמבר 1933 אסרה ממשלת עיראק להפיץ את העתון היהודי-בירותי אל-עאלם אל-אסראילי ואת העתון היהודי-מצרי אסראיל. החודר התבסס על התקנה האוסרת להכניס חומר תעמולה המזיק לעם העיראקי.⁴⁰ אין ספק שצו כזה כרסם בהיקף תפוצתם של המהדורה הערבית של העתון ישראל ושל אל-עאלם אל-אסראילי,⁴¹ וייתכן שהסמיכות בין צו זה לבין המשבר, שפקד אותם ואף הוביל ליד סגירתם, אינו מקרי. מכל מקום, מתילדה מוצירי מציינת בצער, במסגרת "קול-קורא" שפרסמה למען הצלת המהדורה הערבית של העתון, את איסור הפצתו בעיראק מסיבות פוליטיות.⁴² איסור ההפצה הצטלב עם מותו הפתאומי של א. מוצירי, יוזמו ומקימו של העתון התלת-לשוני, וצירוף מקרים זה חרץ את גורלה של המהדורה, כפי שגראה להלן.

הקשיים להפיץ את המהדורה בקרב הקהל הלא יהודי ברחבי המזרח התיכון ובקרב הציבור היהודי בקהילות עיראק וסוריה, היו צפויים מראש, לכן, במקביל

הסתייגות הגורמים המסורתיים בקהילה מקיומה של העתונות היהודית לא נבעה אך ורק משיקולים פנימיים, אלא גם משיקולים חיצוניים, הקשורים לתדמיתה בעיני השלטון והחברה הלא יהודיים. הטיעון היה שחשיפתם הפומבית של מאבקים פנימיים, עלולה לערער את תדמיתה המלוכדת של הקהילה. זאת ועוד, החשש היה שהטלת דופי בהנהגה, תחבל בכושר המיקוח שלה, בעמדתה נוכח השלטון החיצוני, וזאת דווקא בשעה שהיא נאבכת על זכויות צאן מרעיתה. טיעונים אלה קיבלו משנה תוקף כאשר דובר בעתון יהודי בשפה הערבית, כגון המהדורה הערבית של אסראיל.

היקף תפוצתה של המהדורה הערבית של העתון ישראל בקרב יהודי המזרח התיכון ידע עליות ומורדות. תפוצתו גדלה בעיקר בעת התרחשויות מיוחדות, שלא קיבלו סיקור בעתונות הכללית (כמו גילויי אנטישמיות ופגיעות ביהודים ברחבי העולם), או בעת אירועים הקשורים לסכסוך היהודי ערבי בארץ ישראל, שזכו לסיקור עזין או בלתי מאוזן בעתונות המקומית. על רקע זה נמכר העתון ישראל בכמות גבוהה במיוחד, בקרב יהודי סוריה ועיראק, הרגל אירועים מיוחדים בעולם היהודי. נראה שהמהדורה הערבית של העתון ישראל נחטפה ממש בתקופת מאורעות 1929, כאשר העתונים הערביים בעיראק היו מלאי דיווחי הסתה, והיהודים ביקשו לקבל מידע על הנעשה בארץ-ישראל ממקורות

לניסיונותיהם לפרוץ למרחב הערבי בסדר הפורה, ניסו עורכי המהדורה הערבית לטפח קהל קוראים יציב מבית, מקרב קהילות מצרים.

קהלי יעד במצרים

קהל היעד הטבעי ביותר היה בני העדה הקראית, שגם במאה ה-20 המשיכו להשתמש בשפה הערבית בחיי היומיום ובחיי התרבות. המהדורה הערבית של ישראל לא ציינה את העדה הקראית כקהל יעד מפורש, אך העובדה שמראד פרג', מעורכי הראשונים של המהדורה, גויס מקרב עדה זו - עשויה ללמד על המגמה לפרוץ את הסכר בין הקהילה הרבנית לבין הקהילה הקראית. הפער בין שתי העדות היה בעיקר הלכתי, כך שדווקא עם התגברות ההזדווגות בקירבה גבר המכנה המשותף ביניהן. ישראל ביקש להפוך את המסר הציוני לגשר המאחה את הקרע. ואמנם תהליך ההתקרבות ההדדית בין העדות גבר במשך השנים, וקיבל משנה תוקף בעתון אל-שמס, שיצא בשנות ה-30 וה-40.⁴⁶ קהל קוראים נוסף היו בני "השכונות היהודיות" בערים קהיר ואלכסנדריה. אף שרובם לא ידעו קראו וכתוב, נהגו בני השכונות להסתופף בכרכות השווקים, בבתי קפה ובמועדונים, סביב אחד המשכילים שנהג להקריא להם את העתון. מנהג זה היה חוץ נפרץ בהווי השכונתי, כפי שמעיד מראד פרג' עצמו: "תר על כן, העתונות חייבת לקחת בחשבון גם את הבורים האנאלפביתים ... מה רבים הפעמים שבהם אנו רואים אחד קורא לשומעים סביבו, שכולם אנאלפביתים."⁴⁷

פניית המהדורה הערבית לקהל קוראים מן השכבות הנמוכות בציבור היהודי לא הייתה מלכתחילה בכוונת המייסדים, והיא מסמנת שינוי במדיניות העתון שנבע ממשלונה של המהדורה הערבית של ישראל לקבל גיבוי כספי מנכבדי הקהילה במצרים. על מפנה זה מעיד גילוי הדעת של מערכת אסראיל, שפורסם בדצמבר 1920, שמונה חודשים לאחר הופעת הגיליון הראשון:

ואנו נפנה את עורפנו לקבוצה זו ברוכת הכסף, ונעזוב את אנשיה לנפשם, כדי שימלאו את קופתם בזהב וכסף, וירכשו את המצרכים וההנאות של העוה"ו, הוולף והמתבלה ואת כל מה שחשקה נפשם. או שלחנו קול-קורא אל המעמד הבינוני והעני מקרב עמנו היהודי ומקרב הנוצר המלומד המתעורר והמתקדם באופיו ורגשותיו. עליהם ועל כדוגמתם אנו מסתמכים ובונים את תקוותינו ושאיפותינו, מפני שלהם ולמענם אנו כותבים, משתדלים ומקריבים. ומשום כך שמרנו על שער המנוי והקנייה, כדי שיתאפשר לכולם לקנות את העתון ולהיות מנויים עליו.⁴⁸

יחסם של עשירי הציבור היהודי למהדורות השונות בעתון בא לביטוי גם בפרסומות. חברות מסחריות ובנקים גדולים פרסמו את מוצריהם במהדורה הצרפתית, אך נמנעו מלפרסם במהדורות הערבית והעברית. למציאות היו השלכות ישירות על ההבדלים באופי המהדורות ומסריהן. גיתן לומר, שחוסר התלות של המהדורה הערבית בפרסומות של חברות מסחר ובנקים גדולים שיחרר אותה לבקר את מעמד העשירים, ועל ידי כך לרכוש את לבם של המעמדות הנמוכים יותר. כך קרה, שהמחאה החברתית במהדורה הערבית היתה תכופה ובוטה הרבה יותר מן המהדורה הצרפתית. המהדורה הערבית הקדישה מקום לנושאים חברתיים שהטרידו את "השכונה היהודית", כגון פגמים בשירותי הרווחה והדת של מוסדות הקהילה, בעיית הקבצנות ועוד. היא ניסתה להשיל מעליה את התדמית האליטיסטית שהתלוותה לעתון, בשל מוצאו החברתי של מייסדו, אלבר מוצירי, ולשמש דוברו של קהל רחב יותר, של משכילים, ילידי השכונה היהודית, בעלי תודעה חברתית וגישה למעמד הבינוני והנמוך. שינוי זה כרוך בשינוי פרסונלי במהדורה, והוא בא לביטוי גם בתמורה שתלה בסגנונה. העורך מארד פרג' - מעמודי התווך של האליטה הקראית המודרנית במצרים -

פינה את מקומו לעורכים מבני המעמד הבינוני, כגון יוסף מאנופלא (עתונאי), ויותר מאוחר לסעד מאלכי (מנהל בית ספר, עתונאי). את מקומם של דברי הגות מסוגננים, שאפיינו את מאמרי המערכת הראשונים של המהדורה הערבית, תפסו מאמרי מערכת שדנו באירועים אקטואליים, כללו מסרים פשוטים, ונשאו אופי עממי יותר, הן מבחינת התכנים, והן מבחינת רמת הערבית.

סגירתה של המהדורה הערבית

היחס המפלה כלפי העתונים היהודיים בשפה הערבית בא לביטוי נוסף כאשר ישראל נתקל בקשיים בעקבות פטירת מייסדו. אישים בקהילה נרתמו לעזור לאלמנתו מתילדה מוצירי להוציא לאור את המהדורה הצרפתית, תוך התעלמות מקשייה של המהדורה הערבית.

כמה תומכים באו להציע לי להרחיב את היקף החלק הצרפתי והביעו את נכונותם לסייע לי ולהקל על משימתי. התחלנו לפעול במרץ ובחזיונות, הכפלנו את נפח העיתון והרחבנו את היקפו. ובאשר לחלק הערבי - איש לא ניגש אלי בעצה, ואף אחד לא נידב את עזרתו כדי להרחיב את היקפו. יתרה מזאת, בתי המסחר היהודיים סירבו לתת לחלק זה פרסומות או לקנות מנויים, ולכן נותר במצבו הנוכחי, בשעה שהחלק הצרפתי הרחיב את היקפו.⁴⁹

גם פנייתה הנואשת של מתילדה מוצירי למנהיגי קהילות המזרח להציל את המהדורה, לא זכתה להד כלשהו. הצעד הבא שלה היה לעניין את הסוכנות היהודית בארץ ישראל בהמשך קיומה של המהדורה. גורמים כגון קרן היסוד וקרן קיימת סירבו לסבסד את העתון כי לא צפו מקהל הקוראים של המהדורה שיתרמו סכומים משמעותיים למפעל הציוני, שהרי קהל הקוראים הערבי לא היה מעוניין לעשות זאת, ואילו רוב קהל הקוראים היהודי דובר הערבית חסר את האמצעים הדרושים. בצעד נואש פנתה מתילדה מוצירי למחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, אך גם שם היא נתקלה בקיר אטום. למרות המודעות לבעיית ההסברה ברחוב הערבי, הנימוק שעתון בלשון הערבית עשוי לשמש את הציונות להסברה ברחוב הערבי, לא זכה לתהודה. העמדה של המחלקה המדינית היתה, שיש לתקוף את הבעיה בצורה עקיפה ומתוחכמת יותר, כגון החדרת ידיעות ומאמרים פרו ציוניים לעתונות הלא יהודית בעלת התפוצה הרחבה יותר, על ידי סוכנות ידיעות שתצטייר כנייטרלית, אך תגוהל ותממן בחשאי על ידי המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית. ואמנם באותה תקופה ממש השקיעה המחלקה כספים בהקמת גוף בשם "סוכנות המזרח", שסיפק מקבצי ידיעות על אירועים פוליטיים וכלכליים במזרח התיכון בשפות הצרפתית והערבית, והפיצה אותם בקרב מאתיים עיתונים לא יהודיים במזרח התיכון, וכמאתיים אישים מרכזיים בפוליטיקה המקומית, ואף תכנן להתפשט לעבר המדינות הערביות בצפון אפריקה.⁵⁰

עקב צירוף נסיבות זה, מאמציה של מתילדה להציל את המהדורה הערבית של ישראל עלו בתוהו, ונבואתה הקודרת התממשה: המהדורה לא הצליחה להתגבר על אובדן חסות מייסדה, והפסיקה להופיע שנה לאחר מותו בשל חוסר גיבוי פוליטי וכלכלי נאות.⁵¹ עם זאת, העובדה שהמהדורה שרדה 14 שנה, ובזמנים טובים הגיעה לתפוצה של כ-1500-2200 עותקים לגיליון. מראה שקיומו של עתון יהודי בשפה ערבית ענה על צרכים אמיתיים של החברה היהודית במצרים ובמזרח. ואמנם סמוך לאחר סגירת המהדורה בערבית קם בקהיר עתון יהודי נוסף בשפה הערבית, אל-שמס, שהצליח לשרוד 14 שנים נוספות.⁵² מכאן שסגירת המהדורה הערבית של ישראל לא היתה כורח המציאות, אלא נבעה מחוסר נחישות מספקת להמשיכו - אם מצד המועצה העורכת של העתון ישראל, ואם מצד מנהיגות קהילות המרחב הערבי והמנהיגות הציונית.

“ISRAEL”
HEBDOMADAIRE JUIF INDÉPENDANT
 Directeur-Propriétaire: **Dr. ALBERT MOSSERI**

ישראל

ישראל

RÉDACTION ET ADMINISTRATION
 8, RUE BANK EL WATANI
 LE CAIRE

Le Caire, le 193
 TELEPHONE 53646

העיתון הלאומי.
 1301 להדפוס, אלא רק רוחים את בונה אליכס בקשת
 (הדפוס מדולק לא עשה לי מקור פריסה ועם להבא לא יבנה
 לי כזה), וכל בונתי אינה אלא דעתן לאומי טהור שאין לה...
 בתקופה שבירי אלה ימצאו הרב כלבונתיכם ותצאו כל מה
 יש להם יצאם לדעות בכרי למחוק באופן ממש ותקוף באופן
 עמיתות קיומו אינה מוטלת בספק.
 כרטיסי כבוד ובברכת ליון
 מ.מ.זכרי

נייר המכתבים של ישראל - בשלוש השפות

המהדורה העברית

ידיעת השפה העברית בקרב יהודי מצרים היתה מוגבלת ביותר. השפה העברית נלמדה כשפה שנייה בבתי הספר של הקהילה, וכשפה קלסית בכמה בתי ספר זרים. המאמצים של מספר תלמודי תורה ושל הארגונים הציוניים להחיות את השפה העברית בקרב הציבור היהודי נכשלו שוב ושוב במהלך שנות ה-20 וה-30.

מכאן, שייסוד המהדורה העברית של ישראל לא נבע מכורח המציאות הלשונית במצרים, אלא מסיבה לאומית-אידיאולוגית או פדגוגית והיא - טיפוח השפה העברית כנכס לאומי. אישוש לכך נמצא בדברי מייסד המהדורה:

...אנו מקווים שעל ידי כך שניציג בטורי העתון חדשות בשפה העברית, נגייס אותם [את בני הקהילה] ללמוד באופן הדרגתי את השפה היפה שלנו, שאינה מוכרת לרובם הגדול... אלה יפתעו לטובה כאשר ילמדו לדעת ששפה זו זכתה לתחיה יוצאת דופן בקרב יהדות אירופה ואמריקה, במידה כזו שבשעה זו היא הפכה לשפה חיה של ממש, המתאימה לכל הצרכים ומאפשרת לתרגם הבחנות דקות ביותר של המחשבה המודרנית.⁵⁰

התודעה הלאומית היהודית, כמו זו הערבית, עודדה פעילות למען תחיית לשון המקורות. עבור התנועה הלאומית-ערבית, המדובר היה בהנחלת שפת הקוראן, השפה הערבית הכתובה, לציבור הרחב מצד אחד, ובהתאמתה לצרכים הספרותיים והעיתונאיים של התקופה, מצד שני. ואילו עבור התנועה הלאומית-יהודית - המדובר היה בהנחלתה ובהחייאתה של שפת התנ"ך והמשנה.

מצדדי התנועה הלאומית-יהודית בארץ הנילוס ראו בהפצת השפה העברית מרכיב חשוב בהתעוררות הלאומית של יהודי מצרים; המהדורה העברית של ישראל נועדה לממש משימה זו. אמנם לא היה זה העתון הראשון שיצא במצרים בשפה העברית, אך רוב העיתונים הקודמים נועדו לקהל יעד מחוץ לגבולות מצרים. הידושה של המהדורה העברית של העתון ישראל הוא בכך שהוא ייחד בעיקר ליהודי מצרים.

תחרות עם עתוני ארץ ישראל

בתחילה הצליחה המהדורה להתקיים, וזכתה לקומץ קטן אך קבוע של קהל קוראים. רמו לדייקן קוראיה נמצא בסוג הפרסומות ובמבחר הנושאים של המהדורה. הפרסומות נגעו בדרך כלל למוצרים מתוצרת ארץ ישראל, שסוכניהם ישבו במצרים; הנושאים התמקדו בחדשות מארץ ישראל ומקהילות מורח אירופה.

* * *

המאמר מבוסס על: הגר הלל, לקראת "התעוררות לאומית" - עיצוב אינטלקטואלי וכלי הפצה: המקרה של העיתון "ישראל", קהיר 1920-1939, חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת תל אביב, מרס 1998.

מקרא:

המהדורה בעברית - ישראל

המהדורה בצרפתית - אזראל

המהדורה בערבית - איסראיל

1. מתילדה מוצירי להיסטוריון חיים כהן, בראיון שהתקיים ב-12.8.64. מתוך: תיעוד בעל פה, המכון ליהדות זמננו. אוניברסיטה העברית ירושלים, 43 (11). להלן: כהן, ראיון.
2. מערכת, "ישראל בשנתו ה-13", אזראל, 1.1.32, עמ' 1.
3. המערכת (La rédaction) - "תוכניתנו" (Notre Programme) - אזראל, גיליון 1, 2.4.20, עמ' 1; "מגמתנו" ישראל (מהדורה עברית), י"ד ניסן תר"ף, גיליון א, עמ' א'. מראד, "היהודים במצרים" (אל-יהוד פי מצר) אסראיל, 2.4.20, גיליון 1.
4. מ. מוצירי, קהיר, 5.1.34, אל הנהלת הסוכנות היהודית, ירושלים, הארכיון הציוני המרכזי ירושלים (להלן: אצ"מ), תיק 525/10006.
5. "תקוותנו" (אמאנא), מכתב למערכת של יוסף מאנופלא, אסראיל, 7.5.20, גיליון 6, עמ' 7-8.
6. אמנם לרעיון זה היו תקדימים רבים בעולם העתונות היהודי והמצרי, אך רק מעט עתונים הצליחו להתמיד בהוצאה רב לשונית.
7. מפגש התרבות בקרב יוצאי מצרים עדיין לא זכה למחקר אקדמי מקיף, אך מצא ביטוי בספרי הזכרונות ובספרות של יוצאי מצרים, ובעיקר באלכסנדריה.
8. "תוכניתנו", אזראל, 2.4.20, גיליון 1, עמ' 1.
9. שם, שם.
10. אלבר מוצירי, "אל הקוראים", אזראל, 14.1.23, גיליון 2, עמ' 1.
11. כהן, ראיון.
12. לדוגמה במהדורה הצרפתית שהושפעה מן הכתיבה המערבית, כלט הסגנון הענייני, בה בשעה שהמהדורות העברית והערבית לא נרתעו מן המליצה והרטוריקה.
13. ההבדל בין המהדורות היה באופן הטיפול בסוגיות הקשורות להנהגת הקהילה, ללאומיות המצרית, לסכסוך היהודי-ערבי בארץ ישראל, ולקשר בין קהילות יהודיות במרחב הערבי. סוגיה זו נדונה בהרחבה בדוקטורט שכתבתו בנושא זה, וראו לעיל.
14. י. מ. לנדאו, "ריב הלשונית" בחינוך היהודי במצרים החדשה", ספר השנה למדעי היהדות, ר-ה', אוניברסיטת בר אילן, Krämer, Gudron, *The Jews in*, 1967; *Modern Egypt*, Seattle, 1989, pp. 26-29. להלן קרט, 1989.
15. שם, עמ' 27.
16. ד"ר מ-20.2.1935, ארכיון מתילדה מוצירי, ארכיון העיר, מיכל 265, תיק 9.
17. למשל: "בנק דה רומא", "בנק בלג", "זינגר" ועוד, אזראל, 22.6.22.
18. למשל: "בנק לאומי של מצרים", אזראל, 13.10.22, גיליון 73, עמ' 3.
19. השכרת כספות, בית אופנה, חנות למוצרי חשמל, יבוא מגפיים "הורנשטיין", בית מרקחת, עט "רפיד" ועוד, אזראל, 23.7.22, גיליון 61, עמוד אחרון.
20. למשל: "גורפי" לתווה, מכונת תפירה "זינגר" חנות סידקית, חנות פרוחים, חנות נעליים, סוכן "קבאו" לסיגריות אמריקניות, אזראל, 22.6.22.
21. כך למשל, מלון "בלום" פרסם עצמו כמלון מפגש של כל היהודים המבקרים במצרים או משתמשים בו כתחנת מעבר, בדרום מאירופה לארץ ישראל או ההיפך, אזראל, 19.11.22.
22. למשל: "בון מרשה דה פריס" (Bon Marché de Paris), אזראל, 1.10.22, עמ' 4.
23. לדוגמה, "קלדרון לפסנתרים ומוסיקה", אזראל, 22.6.22, עמוד אחרון.
24. "פרמאטיק - תרופה אנגלית חדשה", מכונות שלמר את מקסוול, אזראל,

יש לשער שמקצת הקוראים היו אנשי עסקים שעסקו במסחר בין ארץ ישראל למצרים, מקצתם שרידים מן המושבה הגדולה של "גולי ארץ ישראל" שהגיעה למצרים בראשית מלחמת העולם הראשונה, ומקצתם מהגרים ממזרח אירופה, שעדיין לא שלטו בשפות המקום. ציבורים אלה הורגלו לקרוא עתונות בשפה העברית: גולי ארץ ישראל זכו לעתונות עברית על אדמת מצרים בדמות "בנכר"; מההגרים ממזרח אירופה הורגלו לקרוא עתונות עברית מאז יסודם של העתונים העבריים הראשונים שיצאו באירופה ובארץ ישראל במחצית השנייה של המאה ה-19, כגון המגיד, המליץ, הצפירה ועוד.

לאחר תום מלחמת העולם הראשונה רוב הגולים שברחו מן השלטון העות'מאני חזרו לארץ ישראל, ואילו מההגרים ממזרח אירופה התאקלמו בארץ מושבם החדשה ובלשונית המקום, וכתוצאה מכך פחת מספר קוראי העברית במצרים. מספרם המתדלדל של הקוראים ומיעוט הפרסומות הפכו את המהדורה העברית של ישראל לנטל כלכלי על בעלי העתון. המאמצים לקיימה נמשכו כארבע שנים. הוג מוצירי לא הצליח לגייס עורך מתאים ואף התקשה למצוא מדפיס. "[המהדורת] העברית לא הלכה..." הודתה מתילדה מוצירי. רוב הכותבים עברו לכתוב בעתונות העברית שיצאה בארץ ישראל. "העתון שלנו נהיה דל, עד מדרגה כזו שהייתי צריכה אני למלא את העתון... היו לי צרות עם מסדר האותיות, למדתי אפילו לסדר אותיות... אבל אי אפשר היה להמשיך כך."⁵⁴ בסופו של דבר היתה זו המציאות הקשה שהכריעה את האידאולוגיה, והמהדורה העברית חדלה להופיע. אין עדויות לכך שנעשו מאמצים להחיותה שוב; כפי שניתן להבין מדברי מתילדה מוצירי, העתונות הארץ ישראלית, שהחלה לשגשג בשנות ה-20 היוותה גורם תחרותי, שקשה היה להתמודד איתו, כך שעם פריחתה של העתונות העברית-ציונית בארץ ישראל החלה שקיעתה של העתונות היהודית בארצות השכנות. עתונים ארץ ישראליים הגיעו למצרים באופן קבוע, תודות לשיפור קשרי התחבורה בין שתי הארצות, והפכו את המאמץ הכרוך בהוצאת מהדורה עברית בקהיר למיותר.⁵⁵

הויתור על המהדורה העברית, לא היה כרוך בהכרח בויתור על ההייתא השפה העברית, אלא בשינוי הטקטיקה. אלבר מוצירי עשה מספר ניסיונות להחיותה באמצעות טיפוח בית ספר עברי והקמת מועדוני נוער. לקראת אמצע שנות ה-30 נעשה ניסיון נוסף מצד מתילדה מוצירי לגייס את העתון ישראל להפצת השפה העברית. הפעם היה זה באמצעות מדור מיוחד לשיעורי עברית; אולם גם ניסיון זה נפסק כעבור זמן קצר. חובבי השפה העברית נאלצו למצוא דרכים אחרות להפיצה.⁵⁶

ספק אם המהדורה העברית של העתון אכן תרמה להפצת השפה העברית, שהרי המעטים שהיו מסוגלים לקרוא אותה שלטו ממילא בשפה העברית המודרנית ולא נזקקו לדברון נוסף. עם זאת, עצם הוצאת המהדורה תרמה ללא ספק לשינוי תדמיתה של השפה בעיני יהדות מצרים: לא עוד שפת פולחן לשימוש בבית הכנסת בלבד, אלא שפה היה לשימוש יומיומי

הנה כי כן, רב לשוניותו של הציבור היהודי במצרים היה הרקע להחלטת מערכת העתון ישראל להוציא מהדורות בשלוש שפות. למרות אחדות המטרה, ההבדלים הלשוניים בין המהדורות גררו בהכרח הבדלים סגנוניים ותכניים. הבדלים אלה נבעו מהעובדה שכל מהדורה פעלה בהקשר התרבותי של עורכיה וקהל קוראיה. תוחלת החיים וכושר ההישרדות של המהדורות היה תוצר של משחק הגומלין בין המניעים האידאולוגיים של מייסדי העתון, לבין הצרכים התרבותיים והחברתיים של קהל הקוראים; עם זאת, בסופו של חשבון, היו אלה האילוצים הכלכליים והפוליטיים שהכריעו את גורלה של כל מהדורה ומהדורה.

37. י. וולפנסון, (בן-זאב), בדברי הספר לאלבר מוצירי, אסרא"ל, 24.3.33, גיליון 12, עמ' 2.
38. אצ"מ, KKL5/4077, לפי מכתב שקיבל יהודה קופלוביץ ממכר בבגדד וצוטט במכתב המשרד הראשי של הקק"ל, ירושלים, 25.2.30, אל המשרד המרכזי של ההסתדרות הציונית בלונדון.
39. אהרן אבן חן, "ישראל - בטאון ציוני בקהיר", קשר, 1, נובמבר 1987, עמ' 81.
40. הגוסס הערבי של החזור שהופץ על ידי ההנהלה הכללית של הדואר והטלפון של עיראק בבגדד, 5.9.33. נמצא בתיק אצ"מ S25/3531.
41. שם, A18/417, בירות 15.4.34, סלים מאן אל נחום סוקולוב, ירושלים.
42. אסרא"ל, 24.11.33, עמ' 1.
43. כך למשל, סעד מאלכי שהחזיר את פרג' לשרת עתונאיו, הקדיש פרקים לא מבוטלים לתולדות העדה הקראית, ונהג לדווח על פעילויות תרבותיות בקרב העדה במדורו "חדשות מקומיות".
44. מראד פרג' - שפת העתונים, אסרא"ל, 16.7.20, גיליון 16, עמ' 1.
45. "העתון ישראל בצורתו החדשה" ג'רידת אסרא"ל בשכלהא אל-ג'יד, אסרא"ל 24.12.20, גיליון 38, עמ' 4.
46. מ. מוצירי, "אל ביאן...", בתוך: אסרא"ל, 24.11.33, עמ' 1.
47. "סוכנות המזרח, חברה סלגרפית להפצת ידיעות מדיניות, כלכליות וכספיות" פרסמה את ידיעותיה בערבית וצרפתית.
48. לא ברור מהו התאריך המדויק שבו נסגר העתון. גיליון אחרון באוסף של הספרייה הלאומית בירושלים הוא מס' 16, מ-20.4.34.
49. ויקטור נתמייאס, "אל שמס, עתון יהודי במצרים, 1934 - 1948", פעמים, 16, 1983, עמ' 130.
50. "תוכניתנו", אוראל, 2.4.20, גיליון 1, עמ' 1.
51. כהן, ראיון.
52. ש. ת. טוביה - "העתון ישראל ופעולתו", הד המזרח, 8.2.46.
53. דוברי העברית במצרים היו חתומים על עתונים כגון דואר היום או הארץ. זאת אולי הסיבה שניתן למצוא בדואר היום פרסומות של בתי מסחר במצרים.
52. "שיעורים לעברית במועדונים היהודיים", דף להוראת העברית באוראל, 1936.
- 22.6.22, עמוד אחרון.
25. למשל, יין וקוניאק מיקבי ראשון לציון, אוראל, 22.6.22; מלון אלגבי ירושלים ישראל (מהדורה עברית), כ"ו באב, תרפ"ב; "לאחים כבאו בקהיר דרושים סוכנים חרוצים לפלשתינה". ישראל (מהדורה עברית), שם. בין הפרסומות של חברות מארץ ישראל היו בעלות מגמות ציונות. נזכיר את החברה לפיתוח חוף חיפה, אוראל, 11.4.30.
26. קרמר, 1989, עמ' 28.
27. הלל, דוקטוראט, 1998, פרקים 2.3.3, 2.3.2.
28. קרמר, 1989, עמ' 28, 169 - 170.
29. "תוכניתנו", אוראל, גיליון 1, 1920.4.2, עמ' 1.
30. "הצעה של מלומד מאוניברסיטת אל-אזהר' לכבוד מנהל העתון אסרא"ל" (אקטראה...), אסרא"ל 11.6.20, גיליון 11.
31. מ. מוצירי, "פנייה אל מנהיגי היהודים במצרים בפרט, ובארצות המזרח בכלל" (ביאן אלא וצמאא...), אסרא"ל, 24.11.33, עמ' 1. וראו גם "תוכניתנו", אוראל, 2.4.20, גיליון 1; מאלכי, "ישראל בשנתו הארבע-עשרה", אסרא"ל, 6.1.33, גיליון 1, עמ' 1; ברכת נחום אפנדי לרגל אחת-עשרה שנים לעתון ישראל, אוראל, 3.1.30, גיליון 1, עמ' 1; פרג'ון, למען הצלת המהדורה הערבית של העתון "ישראל", אוראל, 1.12.33, גיליון 48, עמ' 3; ענב, "סביב קול קורא", אוראל, גיליון 8, עמ' 1.
32. בתוך: מאלכי, "ישראל בשנתו ה-14", 6.1.33, גיליון 1, עמ' 1. וראו גם מאלכי, "עתוננו בשנתו ה-15", אסרא"ל, 5.1.34, גיליון 1, עמ' 2.
33. בתוך אסרא"ל, 4.1.29, עמ' 3.
34. ראו למשל, "האשמט שווא...?" מכתב למערכת מאת סלים כהן מוסא סאסון, בתוך: אסרא"ל, 22.10.26, גיליון 43, עמ' 2.
35. "בוור פג'ה...", בתוך: אסרא"ל, 14.10.32, גיליון 42, עמ' 2.
36. מאלכי, "ישראל בשנתו ה-14", בתוך: אסרא"ל, 6.1.33, גיליון 1. באותה רוח נאמרו הדברים 13 שנה לפני כן, סמוך לייסודו של העתון, למשל, המערכת - "העתון ישראל בצורתו החדשה" (ג'רדת 'אסרא"ל' פי שכלהא אל ג'ידה), אסרא"ל 24.12.20, גיליון 38, עמ' 4.